

Špecifiká činnosti inštitúcií a nositeľov folklorizmu v prostrediach Slovákov žijúcich v zahraničí

Specifics of the activities of institutions and proprietors of the folklorism
in the surroundings of Slovaks living abroad

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2023.30.2.03

Zuzana Drugová

Abstract

The long-term research of the state of traditional culture and institutional background of Slovaks living abroad by ethnologist Zuzana Drugová brings a deeper connection on the expatriate community and knowledge of the current needs and manifestations of the phenomena in question. As a manager of the Methodological Centre for Slovaks Living Abroad at Matej Bel University in Banská Bystrica, she is dedicated to research various elements of the traditional culture of Slovaks in the “Low Land”. Special emphasis is placed on the specifics of their existence in the communities of folklore groups and as a motivating factor for the self-identification of members of the Slovak minority in the educational process. The paper provides an insight into selected aspects of the activities of institutions, personalities and of the presentation of the culture of Slovaks living abroad.

Keywords

Slovaks living abroad, ethnic self-identification of minorities, folklore ensemble as a resource of self-identification, education of children in a minority communities, elements of traditional culture using in education

Kľúčové slová

Slováci žijúci v zahraničí, etnická sebaidentifikácia minorít, folklórny súbor ako prostriedok sebaidentifikácie, vzdelávanie detí v minoritnom prostredí, využitie prvkov tradičnej kultúry vo vzdelávaní

Kontakt / Contact

PhDr. Zuzana Drugová, Metodické centrum pre Slovákov žijúcich v zahraničí, Univerzita

Mateja Bela v Banskej Bystrici, Národná 12, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika,
e-mail: zuzana.drugova@umb.sk

Ako citovať / How to cite

Drugová, Z. (2023). Špecifiká činnosti inštitúcií a nositeľov folklorizmu v prostrediach Slovákov žijúcich v zahraničí. *Etnologické rozpravy*, 30(2), 62-72. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2023.30.2.03>

Úvod

Krajanské folklórne súbory. Bez poznania ich spôsobu fungovania a prostredí, v ktorých pracujú, sa dostáva pozorovateľ do rizika, že ich hodnotí rovnakými kritériami ako súbory zo Slovenska. Počas viac ako 12 rokov profesionálnej činnosti v Metodickom centre pre Slovákov žijúcich v zahraničí Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici som pohľadom etnologickejšie identifikovala množstvo informácií a podnetov, ktorých výsledkom je niekoľko zistení: 1/ jeden unifikovaný spôsob vzdelávania nie je možné aplikovať v rôznych prostrediach, ktoré majú výrazne špecifické podmienky svojej existencie; 2/ v súlade s predchádzajúcimi zisteniami asimilácia je nezvratný proces a my sa môžeme snažiť len o jej spomalenie; 3/ vo fázach pokročilej asimilácie sa slovenčina dostáva do roly cudzieho jazyka. V tejto fáze sa zároveň násobí záujem dospelých o udržiavanie minoritnej kultúry, ktorá udržiava aj záujem ich detí. A tu niekde je aj úloha krajanských súborov, úloha v istom zmysle podstatne dôležitejšia než úloha folklórnych súborov na Slovensku. A ešte jedno zistenie do vlastných radov: slovenská etnologická veda ostala svojim krajanom v tejto súvislosti veľa dlžná.

Každé z prostredí Slovákov žijúcich v zahraničí je špecifické už len dobou a spôsobom svojho vzniku a miestom a formou svojho usídlenia. Z týchto základných nastavení vyplývajú aj všetky ďalšie špecifiká existencie a z nich následne špecifiká potrieb pre ich vlastnú sebaidentifikáciu. Slovenské folklórne súbory pôsobiace v zahraničí sú jedným zo spôsobov, ktorými sa naši krajanovia snažia nielen o udržiavanie kontaktov s krajinou svojho pôvodu, ale aj o sebaidentifikáciu. Súbory pôsobiace v diasporických formách osídlenia vznikali a vznikajú hlavne v krajinách západnej Európy a zámorí, pričom spravidla spájajú Slovákov z rôznych slovenských regiónov. Pre tieto súbory vznikla ešte v druhej polovici 20. storočia forma „pomoci“ – vycestovali k nim choreografi zo Slovenska a spravidla siahli po niektorej zo svojich domácich choreografií, ktorú „prispôbili“ interpretačným schopnostiam tanečníkov. Počas posledných rokov mojej aktívnej spolupráce s krajanovou komunitou som zistila, že rovnakú formu „pomoci“ uplatňujú niektorí choreografi (aj ne-choreografi) zo Slovenska aj v súčasnosti. O to horšie, že tak robia aj v enklávnych spoločenstvách bývalej Dolnej zeme, a to bez poznania ich stále živej autochtónnej a stále tradičnej kultúry.

Aj preto som si dala za cieľ v tomto príspevku predstaviť podmienky, v akých krajanské súbory fungovali a fungujú – a naznačiť možnosti, ktoré sme pre krajanské súbory identifikovali v rámci odborných činností a projektov Metodického centra pre Slovákov žijú-

cich v zahraničí. Príspevok koncipujem na príklade folklórnych súborov Slovákov žijúcich v enklávnych spoločenstvách bývalej Dolnej zeme. Využijem pritom doterajšie zistenia z viac ako desiatich rokov mojej činnosti v krajskom prostredí, ako aj výsledky výskumu, ktoré sme v rámci projektu Erasmus+ „Sebaidentifikácia v multietnickom prostredí ako prostriedok etnickej tolerancie“ realizovali v rokoch 2019 – 2022. Projekt sme nazvali *JaSom*.

Doterajšie bádania ako základ pre orientáciu v téme

Postavenie Slovákov žijúcich v zahraničí je určené zákonitosťami ich vývoja v inoetnickom majoritnom prostredí. Za základ pre identifikáciu východísk pri rozpracovaní témy o činnosti krajských folklórnych súborov som si zvolila štúdium doterajších vedeckých výsledkov. Pre správne pochopenie špecifických podmienok a následne aj potrieb jednotlivých minoritných spoločenstiev Slovákov žijúcich v zahraničí použijem stručný výber téz, ktoré sa týkajú autenticity kultúrnych tradícií, etnickej subkultúry, kolektívnej identity minorít či úlohy kultúry v prostredí minorít.

Ak chceme hovoriť o enklávnych spoločenstvách Slovákov na bývalej Dolnej zemi, musíme si uvedomiť, že Slováci žijúci v zahraničí zohrali aktívnu, tvorivú úlohu pri vytváraní nových autentických kultúrnych tradícií špecifických iba pre príslušnú skupinu slovenských vysťahovalcov. Takéto novovytvorené kultúrne prejavy a hodnoty sú výsledkom syntézy jednotlivých zložiek slovenskej národnej kultúry (hovorového aj spisovného jazyka, tradičnej profesionálnej i populárnej kultúry), ako aj kultúrnych vzorov, ktoré si v procesoch adaptácie a akulturácie osvojili v novej domovine (Botík, 2011: 20). J. Botík zároveň takto sformované kultúrne zvláštnosti označuje za určitý druh etnickej či národnej subkultúry a upozorňuje, že etnická subkultúra každej z kolektív či ostrovov zahraničných Slovákov sa vyznačuje viac alebo menej výraznou neopakovateľnosťou. Súvisí to s tým, že etnické tradície Slovákov sa zakaždým dostávali do súvzťažností s kultúrnym systémom iného etnika či inej krajiny. Etnická subkultúra zahraničných Slovákov je produktom po-medzným, je akoby spojnicou medzi kultúrou materského etnika a kultúrou spoločenstva novoosídlennej krajiny. Je zároveň aj katalyzátorom uľahčujúcou postupujúcu akulturáciu, ako aj činiteľom, prostredníctvom ktorého vysťahovalci môžu participovať na dvoch etnických či národných kultúrach. Etnická subkultúra zároveň zohrávala významnú úlohu v živote zahraničných Slovákov tým, že ich postupne uvádzala do systému kultúry novo osídlennej krajiny, a to pri súčasnom uchovávaní ich vlastnej kultúrnej individuálnosti (Botík, 2011: 21).

V naznačených podmienkach a procesoch sa stal nevyhnutným synkretizmus, ktorý J. Botík považuje za najpodstatnejší a najurčujúcejší atribút kultúry etnických minorít. Zastúpený je vo všetkých komponentoch etnicity, teda aj vo všetkých prejavoch kultúry vrátane jazyka (Botík, 2011: 24). Synkretizmus sa vo vývoji slovenských enklávnych prostredí uplatňoval vo viacerých vrstvách a líniách. Za tie najdôležitejšie pre pochopenie východísk činnosti folklórnych súborov v enklávnych minoritných spoločenstvách bývalej Dolnej zeme pokladám uvedomenie si skutočnosti, že v týchto prostrediach je len vo výnimočných prípadoch možné v súčasnosti identifikovať zvyšky prejavov tradičnej kultúry konkrétneho regiónu Slovenska. Vyplýva to z úvodných podmienok usídľovania, keď sa v jednom priestore stretli prisťahovalci z rôznych regiónov Slovenska – v inoet-

nickom prostredí sa však stávalo dôležitým povedomie príslušnosti ku Slovensku a strácala sa dôležitosť rozdielov medzi regiónmi. V ďalších vývojových fázach nasledovalo prispôsobovanie sa inoetnickému okoliu – a aj to bolo v každom prípade iné. Okrem okolitého majoritného etnika mala na špecifickosť vývoja jednotlivých spoločenstiev významný vplyv multietnickosť tohto prostredia, lebo popri Slovákoch sa v regiónoch Dolnej zeme usadzovali aj Nemci, Maďari, Rusíni, Rumuni, Srbi, Bunevci, Chorváti, Bulhari, Česi, Ukrajinci, Poliaci, Židia, Rómovia a iní (Kmeť, 2012: 13). Prvú a neobyčajne jasnozrivú sondu do poznávania takýchto procesov zapustil podľa J. Botíka jazykovedec Jozef Štolc, ktorý ešte v roku 1968 dospel k záveru, že v slovenských dolnozemskej komunite sa v ich slovenských nárečiach, a dodajme, že aj na mnohých úsekoch tradičnej, najmä duchovnej kultúry, udial veľkolepý konvergentný proces, ktorý z prisťahovalcov poschádzaných z rôznych dedín a regiónov Slovenska a s odlišnými lokálnymi nárečiami a kultúrnymi tradíciami vytvoril nové lokálne a regionálne nárečové a kultúrne jednotky, ktoré predstavujú vekovo mladšieho dolnozemskeho brata celoetnického komplexu Slovákov (Botík, 2011: 46).

Dôležité je uvedomiť si aj skutočnosť, že v prostrediach Slovákov na bývalej Dolnej zemi je stále aktuálne preferovanie prvkov tradičnej kultúry. Aj tie sú však špecifické pre jednotlivé prostredia. Ako identifikoval J. Botík, v tradičnom ľudovom prostredí je dôležitou podmienkou normálneho, bezkonfliktného a bezporuchového fungovania dedinskej spoločnosti jednoliatosť jej kultúrneho uspošobenia. V dolnozemskej slovenskej dedinách tak dochádzalo k procesom kultúrnej konvergenencie, čiže k vyrovnávaniu existujúcich kultúrnych rozdielov a k formovaniu novej kultúrnej homogénnosti. Všetko to, čo tvorivým využívaním, výberom a prepracovávaním zdedeného kultúrneho vybavenia vyrástlo do novej podoby materiálnej a duchovnej kultúry slovenských osád a slovenských ostrovov na Dolnej zemi, bolo zároveň rozšírením a obohatením kultúrnych tradícií Slovákov ako celku. V naznačených procesoch sa zrodili dolnozemske modifikácie, mnohoraké variácie i špecifickosti tradičnej ľudovej kultúry slovenských ostrovov na tomto priestranstve (Botík, 2011: 17). S tým súvisela skutočnosť, že takáto spoločnosť sa aj v multietnickom priestore Dolnej zeme vyznačovala dominantnosťou kontinuitných trendov, čiže tendenciou jej vlastného reprodukovania, opakovania ustálených a vžitých foriem života, ako aj vernosťou tradícii. Tradované malo prednosť pred možným (Botík, 2011: 43). V súčasnosti sa aj do prostredí bývalej Dolnej zeme dostáva zo Slovenska komercializácia záujmu o „folklór“, ako obsah tradičnej kultúry nazývajú noví zánietenci. Táto najnovšia vlna záujmu prináša prezentáciu prvkov tradičnej kultúry pri stále rôzno-rodejších príležitostiach – a tieto prezentácie ešte výraznejšie prispievajú k nivelizácii medzi regiónmi aj lokalitami dolnozemskej kultúry.

Pri odbornom pohľade na činnosť folklórnych súborov všeobecne je určite našou snahou dosiahnuť, aby sa činnosť súborov stala kvalitatívne plnohodnotnou súčasťou kultúry. V prípadoch, keď sa to podarí, môžeme hovoriť o tom, že kultúra je tým médiom, ktorým sa buduje kolektívna identita a udržuje sa v následnosti generácií (Botík, 2007: 10). Kultúra je jedným z kľúčových komponentov etnicity, ktorý sa vo všeobecnosti pokladá za základný etnoidentifikačný faktor, prostredníctvom ktorého sa kultúra jedného etnického spoločenstva diferencuje od kultúry iných skupín (Botík, 2007: 11). V dolnozemskej prostredí však príslušníci slovenskej minority podstatne intenzívnejšie stále pociťujú naviazanosť na slovenskú tradičnú kultúru, čo vyjadrila aj Anna Divičanová – za najsilnej-

šie puto systému vzťahov medzi národnostným spoločenstvom a kultúrou materinského jazyka označila tradičnú kultúru (Divičanová, 1999: 203), pričom dodáva, že národnostnú kultúru formujú a pretvárajú dve základné tendencie, resp. ich styčné body: všeobecné zákonitosti premien ľudovej kultúry a svojrázne motivácie, typické pre národnostnú kultúru (Divičanová, 1999: 204).

Spôsob práce vo folklórnych súboroch na bývalej Dolnej zemi

Ešte v 90. rokoch 20. storočia krajanské súbory v bývalej Juhoslávii spravidla prezentovali rôzne regionálne „mixy“ zo Slovenska. Prichádzali na Slovensko, na festivaloch videli rôzne „Východy“, „Myjavy“ a „Detvy“, čo-to si z nich zapamätali, čo-to sa pri rôznych príležitostiach na Slovensku aj naučili. Doma sa obliekli do aktuálnych krojov, v tom čase nezriedka aj do vlastného tradičného odevu, ktorý každá z mladých žien vlastnila. Prinesený slovenský „mix“ interpretovali spôsobom, ktorý si zapamätali, doplnili ho o autochtónne prvky, ktoré boli stále živé prinajmenšom na svadbách a hudbu prispôbili súdobým trendom väčšinou „svadbových“ muzík. A spomienka na Slovensko bola na svete. Tento spôsob spracovania materiálu nie je potrebné pripisovať konkrétnemu súboru – so scénickou prezentáciou výberu prvkov z rôznych slovenských regiónov vsadených do vlastných prostredí som sa stretla naprieč celou bývalou Dolnou zemou. Samotní interpreti aj autori to pokladali za pre nich dôležité prepojenie so Slovenskom.

Tam niekde vznikla aj moja motivácia pre prvý z projektov, ktorý sme realizovali v Metodickom centre UMB pre Slovákov žijúcich v zahraničí ešte v rokoch 2011 – 2012. „Výskum slovenských ľudových tancov z Banátu, Báčky a Sriemu v archívoch na Slovensku“ podporil Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Cieľom projektu bolo identifikovať a digitalizovať filmové a zvukové záznamy, o ktorých som sa pri kontaktoch s krajanskými súborami dozvedela, že boli v minulosti realizované, ale späť na Dolnú zem sa nikdy nedostali. Aj keď pôvodný cieľ projektu, ktorým bolo získanie archívnych záznamov v SAV,¹ sa nepodarilo naplniť, získali sme viaceré záznamy scénickej prezentácie v 60. – 90. rokoch 20. storočia. Výsledkom bolo DVD s digitalizovanými záznamami súborov z obcí Aradáč, Jánošík, Kovačica a Vojlovica v Banáte, Báčsky Petrovec, Hložany, Kulpín, Kysáč a Nový Sad v Báčke a Boľovce, Ilok, Jelisavac, Josipovac, Markovac, Stará Pazova a Šíd v Srieme a Slavónsku. Jednotlivé choreografie a záznamy odborne posúdil PhDr. Stanislav Dúžek, DVD sme prezentovali a dali k dispozícii krajanským súborom.

Zistením bolo, že spravidla staršie záznamy mali menej scénických zásahov, pretože v 60. rokoch bol folklór vo viacerých osadách Dolnej zeme ešte v živej funkčnosti a súbory prezentovali to, čo ešte prirodzene žili. Zároveň sme zistili, že autochtónne prvky tradičnej kultúry sa v spracovaní folklórneho súboru zachovali v tých lokalitách, kde bol aktívny vedúci súboru – zvyčajne učiteľ či učiteľka – a kde v minulosti nepôsobil žiadny choreograf zo Slovenska. Na spôsob a úroveň prezentácií folklórnych súborov vplývala aj skutočnosť, či sa súbory zúčastňovali na príprave programov pre festivaly na Slovensku – a hlavne, akým spôsobom boli autormi na tieto programy pripravovaní. Dôležitým

---

1 Archívne materiály boli uložené v Umenovednom ústave SAV aj v centrálnom archíve SAV medzi najhodnotnejšími zbierkami.

obdobím boli dokumentácie folklórnych súborov, ktoré sa v 70. rokoch začali realizovať v rámci prípravy programu krajanských súborov na Slovensku v Martine, Banskej Bystrici, Michalovciach. S účastníkmi na sústreďení pracovali aj tímy etnológov a z prezentovaných aj autentických foriem folklóru boli realizované filmové záznamy. Z tohto typu programu sa následne vyvinula Krajanská nedeľa na Folklórnych slávnostiach pod Poľanou v Detve a je na veľkú škodu krajanských súborov, že z prípravy týchto programov v súčasnosti vypadla spolupráca etnológov. Stanislav Dúžek v závere svojho odborného hodnotenia jednotlivých získaných záznamov pre vydávané DVD uviedol: „Skúmajte doma. Keď si vo Vašich osadách vyskúmate Vaše vlastné zvyky, tradície, piesne a tanečné motívy, budete mať dostatok materiálu na prípravu zaujímavých vystúpení – ktoré budú len Vaše“ (Drugová, Dúžek, 2013).

Ďalším z projektov, ktorý sme v Metodickom centre pre Slovákov žijúcich v zahraničí realizovali, je spomínaný projekt s krátkym názvom *JaSom*. Partnermi projektu boli Oddelenie slovakistiky Univerzity v Novom Sade (Srbsko), Teoretické lýceum Jozefa Kozáčka v Bodonoši (Rumunsko) a Slovenské kultúrne centrum Našice (Chorvátsko), ktorého riaditeľkou je tiež etnologička, Sandra Kralj Vukšić. Naše centrum je v súčasnosti jediné špecializované pracovisko na Slovensku, ktoré organizačne zabezpečuje vzdelávacie podujatia pre deti Slovákov žijúcich v zahraničí. Na základe viac ako 10-ročných zisťovaní v prostrediach slovenských škôl a vzdelávacích centier v zahraničí sme si za cieľ projektu stanovili využitie prvkov tradičnej kultúry vo vzdelávaní. Motiváciou bolo zistenie, že s postupujúcou mierou asimilácie je skutočným materinským jazykom pre deti enklávnych minoritných spoločenstiev lokálne nárečie a postupne sa spisovný slovenský jazyk vyučovaný v školách dostáva do pozície cudzieho jazyka. Lokálne nárečia sme navrhli využiť v úvodnej fáze vzdelávania ako motiváciu pre nasledujúci záujem aj o spisovnú slovenčinu a ľudovú pieseň vlastných prostredí sme použili ako príklad pre možnosti jej využitia pri vzdelávaní nielen o Slovensku, ale aj o vlastných častiach tradičnej kultúry spoločenstva, z ktorého dieťa pochádza. Zároveň sú dialekt a pieseň príkladom, ako je možné vo vzdelávaní dieťaťa z minority využiť aj ďalšie prvky autochtónnej tradičnej kultúry.

Aj keď hlavným cieľom projektu boli didaktické materiály, prítomnosťou viacerých odborníkov v realizačnom tíme sa do sprievodných výsledkov projektu dostali aj výskumy, ktoré sa týkali autochtónnych prvkov tradičnej kultúry aj ich scénickej prezentácie, pretože samostatnou časťou projektu bola oblasť scénickej prezentácie s dôrazom na činnosť folklórnych súborov. Na príprave výskumov a sumarizácii výsledkov participovali za hlavných riešiteľov autorka tohto príspevku, ktorá je etnologičkou a manažérkou Metodického centra pre Slovákov žijúcich v zahraničí a Mgr. art. Martin Urban, PhD. z Centra umenia a kultúry Pedagogickej fakulty UMB a zároveň choreograf a umelecký vedúci Univerzitného folklórneho súboru Mladosť. Obaja aktívne spolupracujú s krajanskými komunitami už viac ako 10 rokov.

V roku 2021 sme v rámci projektu *JaSom* realizovali dotazníkový výskum. Otázky boli rozčlenené do troch tematických okruhov, v každom po 13 otázok: Slovenčina v domácom prostredí; Vzdelávanie o nárečí; Príprava kultúrnych programov. Dotazník vyplnilo spolu 67 respondentov (Chorvátsko 19, Rumunsko 21, Srbsko 27). Respondenti sa delili do vekových kategórií: 4 boli mladší ako 25 rokov, 32 respondentov bolo vo veku 26 – 50 rokov a 31 respondentov vo veku viac ako 51 rokov. Na dotazník odpovedalo

39 učiteľov, 19 vedúcich súborov a 9 respondentov boli učiteľia, ktorí sú zároveň vedúcimi súborov. Pre potreby príspevku budeme využívať výsledky z 3. spomínaného okruhu otázok o príprave kultúrnych programov.

Respondenti v oblasti scénickej prezentácie požadovali najmä realizáciu detailnejších výskumov. Aj keď na Slovensku už nájdeme prostredia vhodné na výskum tradičnej kultúry len výnimočne, v autentických dolnozemskejších prostrediach je ešte tradičná aj roľnícka kultúra stále živá, alebo aspoň v živej pamäti. A práve túto tradičnú formu pokladajú krajské folklórne súbory za základ svojich scénických prezentácií. V súčasnosti však činnosť krajských súborov stojí na nadšencoch, ktorí sú väčšinou bývalými členmi súborov, ale spravidla nemajú odborné vzdelanie v oblasti umenia či etnológie. Aj preto je jedným z výsledkov projektu *JaSom* výber dotazníkových otázok pre realizáciu etnologických výskumov vo vlastnom prostredí na jednotlivé stále aktuálne témy. Rovnako sme vytvorili stručné návody ako postupovať pri spracovaní výsledkov výskumu, ako postupovať pri príprave scenára a podobne. Na Slovensku sa nám môže zdať, že stručné postupy sú zbytočné, povrchné či nepresné. V krajských podmienkach je však bežnou praxou, že programy a predstavenia folklórneho či divadelného súboru má za úlohu pripraviť pani učiteľka bez akejkoľvek praxe a znalosti zdrojov či materiálov. Práve preto si spomínané stručné návody ako veľmi potrebné vyžiadali projektoví partneri zo zahraničia.

Vo výsledkoch dotazníka odznela aj požiadavka na spoluprácu s odborníkmi pri príprave scénických prezentácií. V tomto smere som v posledných rokoch zaznamenala zvýšený záujem o pohostinnú slovenskú Dolnú zem v prostredí folklórnych súborov zo Slovenska. Tie prichádzajú v dobrej viere s „pomocou“ vo forme spomínaných dovezených choreografií či iných scénických prezentácií. Pri neznalosti autochtónnej kultúry slovenskej minority v regiónoch bývalej Dolnej zeme je však výsledok väčšinou škodlivý. Požiadavka na spoluprácu s odborníkmi potvrdila aj už spomínané zistenie, že etnologická veda na Slovensku je svojim krajanom veľa dlžná. Posledným slovenským etnológom, ktorý sa krajskej problematike venoval v širšom rozsahu, je profesor Ján Botík, ktorého výsledky vo svojom príspevku aktívne využívam. V súčasnosti sme svedkami aj snáh o aplikáciu výsledkov etnologických výskumov na Dolnej zemi pre ich využitie v turizme – čo však z môjho pohľadu v realite dolnozemskejších prostredí neprinieslo pochopenie, v ktoré autori dúfali. Výsledkom potom bolo umelé preskočenie dôležitých vývojových fáz, alebo zvýšená miera odmietania komerčného smerovania a vytrvalé pridržovanie sa patetických foriem.

Ďalším zdrojom zistení k prezentovanej téme boli viaceré sprievodné aktivity projektu *JaSom*. Garantom oblasti scénickej prezentácie bol Mgr. art. Martin Urban, PhD., ktorý vo výslednej správe projektu sumarizoval aj tému prezentácie slovenských súborov z Chorvátska na festivaloch na Slovensku. Okrem iného zistil, že z Chorvátska na Slovensko spravidla prichádzajú 4 súbory z obcí Markovac Našicky, Josipovac, Jelisavac a Ilok – aj keď v krajine pôsobí viac ako 10 slovenských súborov. Jedine Ilok dlhodoobo prináša svoju pôvodnú kultúru, čo je spôsobené úzkym kontaktom s vojvodinskými spolkami v Báčke a ich spôsobom inscenačnej praxe (Urban, 2022). K záujmu o vlastný materiál Slovákov z Iloku ich doviedla aktívna spolupráca s Jaroslavom Ševčíkom pri príprave jedného z programov Krajskej nedele (Drugová, 2022a: 88) a opakovaná účasť na metodických seminároch v Báčskom Petrovci zo začiatku milénia, ktoré umelecky a didakticky garantoval viac ako 11 rokov práve Martin Urban. Pri ostatných spomínaných

súboroch, ktoré prichádzali z Chorvátska na slovenské festivaly, sa postupne vytvoril dojem, že Slováci z Chorvátska nemajú zachovanú vlastnú kultúru, ktorou by sa boli schopní prezentovať v javiskovej podobe (Urban, 2022).

Martin Urban vo výsledkoch projektu opísal, ako vyzerá spomínaná pomoc choreografov zo Slovenska – ako príklad uviedol obce, ktorých predkovia prišli do Chorvátska z Kysúc:

Jasný príklad vidíme v dlhodobej spolupráci Matice slovenskej z obce Josipovec Punitovský – Slovenský kultúrnoumelecký spolok bratov Banasovcov. Raz do roka prichádza choreograf zo slovenských Kysúc a týždeň pracuje s tanečným kolektívom. Kapela naštuduje piesňový výber a zahrá ho vo svojom typickom inštrumentálnom obsadení na premiére miestnych folklórnych slávností hneď po týždni práce s hosťujúcim autorom. Dielo je hotové a zaradí sa do repertoáru. Keďže je vytvorené hosťujúcim odborníkom zo Slovenska je predpoklad, že je v poriadku z pohľadu kvality a teda je reprezentatívne na uvedenie na Slovensku.

Takýto predpoklad má však za následok dva veľmi nepríjemné dôsledky. Prvým je vonkajšie zdanie straty identity a pôvodnej kultúry Slovákov žijúcich v Chorvátsku z pohľadu slovenského diváka a odborníkov. Druhým je perspektíva naplnenia takejto hrozby vnútri komunity (Urban, 2022: 2).

V projekte *JaSom* sme však identifikovali viaceré autochtónne prvky tradičnej kultúry v slovenských enklávnych osídleniach v Chorvátsku. Vo viacerých obciach so slovenskou minoritou sme realizovali výskumy zamerané na svadobné zvyky, o ktorých vieme, že sa v krajských enklávnych spoločenstvách zachovávali najdlhšie – a výskum potvrdil naše predpoklady. Vo vzťahu k autenticite Slovákov v Chorvátsku máme však aj ďalšie zistenie: pred viacerými rokmi som absolvovala výskum v obci Zokov Gaj v oblasti Osijeku. Je to jedna z tých dedín, v ktorej sa doposiaľ dospelé generácie hrdo hlásia ku kysuckým koreňom. Pri mojej otázke na ich domáci folklór som od respondentov dostala odpoveď, že oni poznajú piesne z mnohých regiónov Slovenska. Pri mojej snahe o zistenie toho, čo si pamätajú z detstva, som dostala odpoveď, že „to sú už len také naše staré“ – nepokladali ich za tie „správne slovenské“. Následne som si však vypočula piesne s typickým viachlasom z Kysúc, ako ho poznáme zo starších nahrávok a ich reinterpretácií aj na Slovensku – ale s trilkováním, ako ho poznáme z chorvátskej ľudovej hudby. V prirodzenom multietnickom prostredí vznikol vzácny mix dvoch susediacich kultúr, ktorý nemá a nemôže mať nik iný, iba Slovák z Kysúc dlhodobo žijúci v Chorvátsku. Pokladám tento zaznamenaný prejav za príklad autochtónnej kultúry Slovákov v Chorvátsku, ktorý dokazuje v úvode citované zistenia J. Botíka o jedinečnosti vývoja slovenských enklávnych spoločenstiev v inoetnickom prostredí. Napriek tomu aj v Zokovom Gaji pretrváva to, čo im odborníci zo Slovenska nechtiac odovzdávali po desaťročia: volajú si choreografov z Kysúc a učia sa tance podľa súčasných folklórnych súborov Kysúc.

Podobný princíp sa udržiava vo väčšine slovenských folklórnych súborov na bývalej Dolnej zemi. Projektovými aktivitami sme zmapovali aj činnosť viacerých súborov v oblasti Bihor v Rumunsku. V obci Bodonoš pracuje súbor Lipka „s cieľom zachovávať a ďalej podávať slovenské ľudové tradície z Bodonoša. Tance a spevy sú inšpirované z kultúry Slovákov z Gemeru, Oravy, Kysúc, Zvolena a Zemplína, ktorí sa na tomto území usadili koncom 18. storočia“ (Drugová, 2022b). Aj súbor Cerovina zo slovenskej obce Čerpotok

zahŕňa tance „z okolia Horehronia, Zemplína, Šariša, Gemeru a Spiša, ktoré si slovenskí kolonisti priniesli z rodného kraja“ (Drugová, 2022b). Do obce Varzaľ neďaleko Bodonoša prišli pred viac ako 200 rokmi osídlenci z Kysúc, Zemplína a Myjavy a domáci súbor Ďateľinka tieto tance doposiaľ spracúva. Presnejšie – doposiaľ chodievajú do týchto súborov choreografi zo Slovenska a učia deti aj dospelých tance z regiónov Slovenska, často aj z produkcie folklórnych súborov z týchto regiónov. Pritom v každej z týchto obcí sme identifikovali stále praktizované formy tradičnej kultúry, ktoré sa viažu prinajmenšom ku svadobným zvykom či zvykom vianočného obdobia – dokonca aj so zachovaním takých pochôdzok, ako sú Betlehemci či Dorotáši. Ich účastníci pritom nie sú členmi folklórnych súborov, pochôdzky sa vždy učia mladšie generácie žiakov od starších a prirodzenosť vývoja dokumentuje aj zmena pôvodných spievaných častí pochôdzky na časti „rapované“. Za pozitívnu pokladáme skutočnosť, že pre tieto skupiny vznikol festival a každoročne sú pochôdzky prezentované a zaznamenávané. V súbore Lipka v Bodonoši sa ako jeden zo sekundárnych výsledkov projektu *JaSom* podarilo s deťmi pripraviť choreografiu vyžívajúcu práve prvky svadby z Bodonoša; autorom choreografie je Martin Urban. Učiteľ matematiky Alexandru Mlinarcsik vydal v spolupráci s nami zbierku slovenských piesní z Bodonoša, ktorej súčasťou je zvukový nosič so záznamom originálnych výskumov – záznamov dobre intonujúcich respondentov a v príprave je aj výskum tradičného odevu Slovákov z Bodonoša.

Uvedené príklady z oboch strán spektra treba brať do úvahy, aby si obe formy práce vo folklórnom súbore uvedomili nielen naši krajanovia, ale aj choreografi (a ne-choreografi), ktorí im odchádzajú pomáhať zo Slovenska. Cieľom je oddeliť „dovoz“ choreografií z regiónov Slovenska od spracovania autochtónnych prvkov dolnozemskej kultúry. Predstaviteľom krajských komunít sa to snažíme vysvetliť príkladom: do spomínaného Zokovho Gaja v Chorvátsku prišli Slováci z Kysúc pred cca 200 rokmi. Priniesli si svoju kultúru, ktorá sa za nasledujúcich 200 rokov vyvíjala v multietnickom prostredí. Do pôvodných prvkov tradičnej kultúry z Kysúc sa prirodzene dostávali prvky okolitého majoritného etnika. Naproti tomu na Slovensku sa za rovnakých 200 rokov folklór na Kysuciach vyvíjal vo svojom pôvodnom prostredí, na jeho vývoj vplývali diametrálne odlišné okolité impulzy, s dôrazom na obdobie „folklórneho hnutia“ v druhej polovici 20. storočia. Preto je dôležité, aby krajské súbory aj súbory zo Slovenska dokázali rozlíšiť tú časť tradičnej autochtónnej kultúry, ktorá sa za roky vyvíjala v enklávnych podmienkach života slovenskej minority – od tej časti, ktorú sa učia od slovenských súborov a ktorá slúži v prostredí minority ako motivácia pre uvedomovanie si a prezentáciu „slovenskosti“.

Krajské folklórne súbory enklávnych spoločenstiev by preto mali jasne identifikovať svoju pôvodnú kultúru, pochopiť ju a prijať aj so všetkými inoetnickými vplyvmi svojho okolia, lebo práve tie vytvárajú unikátnosť tejto časti slovenskej kultúry a práve tie sú prirodzenou súčasťou sebaidentifikácie príslušníkov minority. Pomocníci zo Slovenska by mali krajanov jasne upozorniť, že to, čo prinášajú zo Slovenska, je „dovoz“ zo súčasného Slovenska a nie je vhodné ani správne tieto prvky umelo prenášať do scénických prezentácií vlastnej kultúry, či dokonca navzájom ich miešať.

Samostatnou a dosť obsiahlou kapitolou by mohla byť aj téma, ktorú len naznačím: folklór a folklorizmus. V prostrediach krajských súborov sa oveľa častejšie stretávame aj s javom tzv. tretieho života folklóru. Ako príklad uvediem Detskú svadbu v srbskej Kovačici. Pavel Baláž, organizátor kultúrneho života v tomto centre insitného umenia,

povolaním sústružník, bol známym harmonikárom na svadbách. Zozbieral viac ako 1000 slovenských piesní v Kovačici a Padine a vydal ich ako zbierku. Pred takmer 20 rokmi sa začali z tradičných svadiieb v Kovačici vytrácať niektoré vzácne prvky, ktoré ako muzikant a zberateľ dôverne poznal. Aj keď nikdy netancoval v súbore, rozhodol sa využiť princíp detskej svadby, na ktorej sa sám ešte ako dieťa aktívne zúčastňoval. Išlo o zvyk, keď sa deti v letnom období rozhodli, že sa zahrajú na svadbu. Deti z rovnakej vekovej kategórie jednej časti Kovačice sa v letnú sobotu stretli u „nevesty“ a zahráli sa na detskú svadbu so základnými prvkami tradičnej svadby. Pavel Baláž takúto formu detskej svadby využil na motiváciu detí v Kovačici, ktoré boli celé leto doma bez zážitkov. Stretávali sa pravidelne celé leto, poznávali a učili sa piesne a vinše kovačickej svadby tak, aby v poslednú augustovú nedeľu prezentovali svoju detskú svadbu. Nešlo o deti z folklórnych súborov, podstatou bolo poznanie a naučenie sa prvkov tradičnej svadby, ktorá pôvodne obsahovala aj mnohé prednášané repliky. Účasť detí v tejto forme detskej svadby spôsobila, že sa prvky tradičnej svadby znova vrátili aj do aktuálnej verzie svadiieb dospelých v Kovačici. Zároveň v roku 2023 prebiehal 16. ročník dnes už medzinárodného folklórneho festivalu detských folklórnych súborov.

Viacere z práve uvedených príkladov potvrdzujú skutočnosť, na ktorú upozornila aj Eva Krekovičová, a to, že samotné rozlišovanie folklóru a folklorizmu vystupuje v krajanskom prostredí často ako nedôležité. Ak tu vieme identifikovať určitú kontinuitu folklóru (a to nielen folklóru, ale i iných foriem kultúry), deje sa tak spravidla prostredníctvom presúvania vybraných javov zo spontánnej alebo v pamäti uchováwanej podoby do organizovanej formy pestovania (oblasti folklorizmu), ale aj naopak. Svoju úlohu tu zohráva viacero faktorov: iniciatívny jednotlivec, vydanie piesňovej zbierky z danej lokality/regiónu a „učenie sa“ piesní z nej členmi speváckej skupiny, organizovanie rôznych festivalov, stretnutí speváckych zborov, ale aj usporadúvanie výskumných táborov, ktoré plnia v skúmanom prostredí zároveň svoju osvetovú funkciu. Pomáhajú zvyšovať záujem príslušníkov menších, ale aj ďalších obyvateľov lokality o prejavy slovenskej kultúry a o aktivity, ktoré s nimi súvisia (Krekovičová, 2018: 18).

Záver

Na webovom sídle Metodického centra pre Slovákov žijúcich v zahraničí sú voľne dostupné didaktické materiály projektu *JaSom*. Sú určené na úvodnú motiváciu pedagógov a vedúcich súborov na to, aby sa začali intenzívnejšie zaujímať o svoju vlastnú kultúru a aby nabrali dostatok sebavedomia pre to, aby práve túto autochtónnu kultúru minority v multietnickom prostredí prezentovali aj navonok ako svoju vlastnú. Aj prostredníctvom ďalších pokračujúcich projektov zároveň pôsobíme v krajanskom prostredí bývalej Dolnej zeme aj širšie v diasporických spoločenstvách západnej Európy a zámoria s cieľom upriamiť pozornosť na špecifiká jednotlivých krajanských prostredí a rešpektovať špecifickosť ich potrieb. Chápeme aj potrebu „vývozu kultúry“ zo Slovenska, ktorú aj samotní krajanovia označili za potrebný kontakt so Slovenskom, ako krajinou pôvodu svojich predkov. Upozorňujeme však na skutočnosť, že vývoz kultúry musí byť jasne priznaný a striktné odlíšený od prvkov stále živej či umelo udržiavanej autochtónnej kultúry minoritných spoločenstiev žijúcich v enklávnych formách. Tento spôsob určite nie je jediný možný – pokladáme ho však za dôležitý krok k tomu, aby sa činnosť krajanských folklórnych súborov posunula kvalitatívne, ale hlavne aby obsahovala prv-

ky, ktoré pomôžu využiť činnosť v súboroch na vzdelávanie svojich členov a ich prostredníctvom aj svojich divákov.

Úloha kultúry ako významného prvku sebaidentifikácie je všeobecne dôležitá – v prostredí etnickej minority sa však jej dôležitosť násobí. Príslušník etnickej minority totiž zvýšeným spôsobom naráža v inoetnickom prostredí na inakosť. Druhou stranou skupinovej identity sú pocity vlastnej hodnoty, ktoré sú sprevádzané neustálym potvrdzovaním identity (Botík, 2011: 78). Práve kultúra je tým médiom, ktorým sa buduje kolektívna identita a udržuje sa v následnosti generácií (Botík, 2007: 10). V prostredí etnickej minority zároveň ešte viac ako v každej sociálnej skupine platí, že kultúrna identita musí byť v prvom rade pociťovaná a prezentovaná, v opačnom prípade sa môže stať muzeálnou záležitosťou, turistickou atrakciou – a takáto kultúra sa ocitne pred hrozbou možného zániku (Slušná, 2006: 23).

Referencie

Botík, J. (2007). *Etnická história Slovenska*. Bratislava: Lúč.

Botík, J. (2011). *Dolnozemskí Slováci. Nadlac*: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Divičanová, A. (1999). *Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku*. Békešská Čaba – Budapešť: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.

Drugová, Z. (2022a). *Tie sa nosia jak grófkyy... Tradičný odev Slovákov v Iloku*. Banská Bystrica: Media Creative Production.

Drugová, Z. (2022b). *Ľudová pieseň – stručný prehľad na príklade slovenských ľudových piesní z obce Bodonoš v Rumunsku: Didaktický materiál so základnými etnologickými informáciami a odporúčaniami pre využitie vo vzdelávaní*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Získané 30.9.2023, z <https://www.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=7050>

Drugová, Z., Dúžek, S. (2013). *Výskum slovenských ľudových tancov z Banátu, Báčky a Sriemu v archívoch na Slovensku* [Film]. Kovačica: Memoriálne stredisko Dr. Janka Bulíka.

Kmeť, M. (2012). *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov 1*. Nadlac: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Krekovičová, E. (2018). *Piesne a etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku. Výskum z obdobia 1991 – 2017*. Bratislava: VEDA.

Slušná, Z. (2006). *Kultúra a kultúrna rozmanitosť. Kultúra, kultúrna rozmanitosť a multikultúrna výchova. Metodický materiál k projektu Svedkovia minulosti*. Bratislava: Národné osvetové centrum.

Urban, M. (2022). *Scénický prejav Slovákov v Chorvátsku*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Získané 30.9.2023, z <https://www.umb.sk/app/cmsSiteBoxAttachment.php?ID=7900&cmsDataID=0>